

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی و نقد سروده‌های معینی کرمانشاهی

استاد راهنما:

دکتر محمدرضا نجاریان

استاد مشاور:

دکتر سید محمود الهام بخش

پژوهش و نگارش:

محبوبه رحیمیان

اسفند ۱۳۹۰

با ارادت و احترام،

پیشکش ہے:

نازنین پدر و مادرم

و رحیم معینی کرمانشاہی، "آن ہا طبعی کہ جادو برج عزت دارد"

و چشم و چراغ روزگار انم - آموزگار انم - .

تقدیر و تشکر:

زبان ناطقه در وصف "شکر" نالان است...

جای آنست که پاس دارم زحمت کسانی را که در طول نخارش این پیمان نامه یاری ام کردند:
از پدر و مادرم پاسکزارم که بیچ گاه از همدلی و مهربانی خویش دریغ نکردند.
و از محبت های خواهر و برادرانم - نور چشمانم -

از استاد راهنمای گرانقدرم، جناب آقای دکتر نجاریان، مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، کمال تشکر را دارم که با بزرگواری و بردباری،
همواره به بهترین شیوه راهنمایی ام کردند تا این پژوهش به پایان رسد: که ای نتیجه گلگت سواد مینایی...
ببخشید زحمت و الطاف استاد مشاور بزرگووارم، جناب آقای دکتر الهام بخش را پاس می دارم که با صمیمیت و بزرگواری، مرا از تذکرات بجای
خویش بهره مند ساختند و در تمام مراحل نخارش این پیمان نامه الهام بخش من بودند:

خنیز تا بر گلک آن استاد، جان افشان کنیم
کاین همه نقش عجب در کردش "خودکار" داشت

نیز بر خود می دانم، راهنمایی های صبورانه و عالمانه استاد فریخته ام، جناب آقای دکتر جلالی پندری، داور محترم این پیمان نامه را ارج
گذارم که با کمال سخاوت، مطالب این نوشته را چنان که خود دانند خوانند و کاستی های این پژوهش را بر من روشن ساختند:
به نوک خامه رقم کرده ای "رسالت ما"
که کارخانه دوران مبادی رقت...

از جناب آقای دکتر پویان نیز که داوری این پیمان نامه را بر عهده گرفتند کمال سپاس را دارم: مراد بادت و عمر...
از جناب آقای دکتر ملک ثابت، ریاست محترم دانشگاه، و استاد گرانمایه ام نیز صمیمانه تشکر می کنم و زحماتشان را قدر می دانم.
ببخشید از تمام اساتید محترم گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یزد، که "در پس آینه، طوطی صقتم داشته اند" پاسکزاری می کنم و
سلامت ایشان را از حضرت حق خواستارم.

از جناب آقای دکتر راستگو، استاد محترم دانشگاه کاشان نیز بی نهایت سپاسگزارم که سخن ها از فیض ایشان آموختم: در زیاد آن بزرگووار
خداوند... نیز از دیگر اساتید بزرگووار دانشگاه کاشان، جناب آقای دکتر شجری، دکتر روحانی، دکتر فولادی و دیگران به ارتفاح علم و قلم و اندیشه،
سپاسگزارم.

از سرکار خانم ستاره صابر، مسئول دفتر گروه ادبی و سرکار خانم حمیده مطهری نیا، کارشناس تحصیلات تکمیلی دانشکده نیز، که پیوسته مدیون زحمات و الطاف ایشان بوده‌ام، با نهایت احترام تشکر می‌کنم.

نیز ممنونم از معلمان مهربانم در همه مقاطع تحصیلی که فراوان در کنف سایه آنان درس آموختم. و پاس بسیار از تمام مسئولین این کتابخانه‌های دانشگاه یزد، کتابخانه وزیر یزد و کتابخانه‌های شهرستان فریدونشهر.

و در نهایت سرارادت ما و آستان دوستان که بی‌همراهی آنان این نامه آسان پایان نمی‌گرفت:

از دوست نازنینم، الهه بزرگ پور، پاسکزارم؛ همچنین از مرضیه ابراهیمی و مریم سلمانی عزیز پاسکزارم؛ از دیگر دوستان بهدل، مریم مهدی‌نژاد، زینب سلیمانی، زهره شفیعی، راشین مسیبی، ندا قاسمی و دیگران که ذکر نام تک‌تک آنان در این مجال نمی‌گنجد نیز بی‌نیابت تشکر می‌کنم.

باشد که بدین وسیله شکر حضرت دوست را به جای آورده باشم.

چکیده

رحیم معینی کرمانشاهی شاعر و ترانه‌سرای معاصر، که در سال ۱۳۰۱ هجری شمسی در کرمانشاه متولد شد، سرودن شعر را از جوانی آغاز کرد و هم‌اکنون صاحب آثار منظومی در قالب‌های متعدّد و زمینه‌های فکری متنوّع است.

دو مجموعه «ای شمع‌ها بسوزید» و «خورشید شب» شامل غزلیات او و نیز چند قطعه شعر در قالب‌های مثنوی، رباعی، قصیده و حتی نیمایی است. مجموعه شعر دیگر او به نام «فطرت» با وزن و سبک مثنوی معنوی سروده شده و در مجموعه‌ای تحت عنوان «شاهکار» نیز حوادث تاریخ ایران از سقوط ساسانیان تا دوره معاصر به نظم کشیده شده است.

تعدادی از ترانه‌های معینی نیز در مجموعه‌ای تحت عنوان «حکایت نگفته» به کوشش فرزندش - حسین معینی کرمانشاهی - فراهم آمده است.

اشعار معینی به موضوع و قالب خاصی محدود نیستند و عواطف گوناگون او در قالب‌های متعدّد شعر گنجانده شده‌اند.

معینی کرمانشاهی در به کارگیری زبان، سنت گراست؛ کاربرد افعال کهن، افعال پیشوندی، باستانگرایی در اسم، صفت... و... گواه این مطلب است.

در سطح ادبی نیز قوّت شعری معینی در آرایه‌هایی مانند ایهام، اسلوب معادله، حسن تعلیل و... بازتاب بیشتری داشته است در قیاس با آرایه‌هایی مانند تشبیه و استعاره که بیشتر بر بنیاد ایماژهایی تکراری بنا شده‌اند.

سطح فکری معینی نیز با گونه‌ای تعارض میان سنت و مدرنیته شکل یافته است؛ این جدال بیش از همه در مجموعه «فطرت» به شعر کشیده شده است.

در این پایان نامه که به نقد و بررسی سروده‌های معینی کرمانشاهی اختصاص دارد ابتدا ویژگی‌های زبانی اشعار معینی با توجه به سه اثر «ای شمع‌ها بسوزید»، «خورشید شب» و «فطرت» بررسی شده، سپس در همین سه مجموعه، ارزیابی و نقد ویژگی‌های ادبی و بلاغی شعر او شامل آرایه‌های بدیعی، مباحث علم معانی و صور خیال، انجام گرفته است؛ سپس برخی از ابعاد فکری او

بر اساس گفتگوی حضوری با شاعر و مضمون اشعار او و نیز مطالب کتاب «حافظ برخیز» (اثر منثور معینی کرمانشاهی) ارزیابی، طبقه‌بندی و تحلیل شده است.

در این بررسی‌ها به شرایط اجتماعی زمانه و شاعران هم‌عصر او در مقام مقایسه نیز توجه شده است. معینی کرمانشاهی در مجموع از شاعران غزلسرای موفق عصر حاضر و دارای مهارت در عرصه‌های مختلف فنی، محتوایی و ذوقی شعر و سرود است.

کلید واژه‌ها:

معینی کرمانشاهی، شعر معاصر فارسی، غزلسرایی، نقد و بررسی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول: مبادی تحقیق.....
۲.....	۱-۱- تعریف موضوع.....
۲.....	۱-۲- سوالات پژوهشی.....
۳.....	۱-۳- روش تحقیق.....
۳.....	۱-۴- سابقه تحقیق.....
۴.....	۱-۵- اهداف تحقیق.....
۴.....	۱-۶- کاربرد نتایج تحقیق.....
۵.....	فصل دوم: زندگی نامه معینی کرمانشاهی.....
۶.....	۲-۱- نام و نسب.....
۷.....	۲-۲- لقب و تخلص شعری.....
۷.....	۲-۳- تولّد.....
۷.....	۲-۴- خانواده.....
۹.....	۲-۵- یافته های درباره زندگی شاعر.....
۱۴.....	۲-۶- عقاید.....
۱۵.....	۲-۷- ترانه سرایی.....
۱۵.....	۲-۸- شعر سنتی و نو.....
۱۶.....	۲-۹- شعر غنایی فارسی.....
۱۶.....	۲-۱۰- طبیعت.....
۱۸.....	۲-۱۱- آثار.....
۱۸.....	۲-۱۲- تأثیر و تأثر.....

۱۹	..... معینى و معاصران او
۲۱	..... فصل سوم: بررسی ویژگی‌های زبانی
۲۲	..... ۱-۳- سطح آوایی یا سبک شناسی آواها
۲۲	..... ۱-۱-۳- واج آرایى
۲۲	..... ۱-۱-۱-۳- هم آغازى
۲۳	..... ۱-۱-۱-۲- هم پایانى
۲۴	..... ۱-۱-۳- هم میانى
۲۴	..... ۱-۱-۱-۴- واج آرایى چند جانبه
۲۸	..... ۱-۲- هجا آرایى
۳۱	..... ۱-۳- واژه آرایى
۳۱	..... ۱-۳-۱-۳- واژه آرایى پیاپی (تکرار)
۳۳	..... ۱-۱-۳-۱-۳- هم آغاز و پایانى
۳۳	..... ۱-۳-۱-۳- هم آغاز و پایان مصراعى (تکرار واژه‌های در آغاز و پایان مصراع):
۳۴	..... ۱-۳-۱-۳- هم آغاز و پایانى بيتى
۳۴	..... ۱-۳-۱-۴- هم آغاز بيتى (ردّالصدر على العجز)
۳۵	..... ۳-۴- جناس
۳۵	..... ۱-۴-۳- جناس تام
۳۶	..... ۲-۴-۳- جناس مرکب
۳۷	..... ۳-۴-۳- جناس ناقص یا محرف
۳۸	..... ۴-۴-۳- جناس توازن (متوازن)
۳۹	..... ۵-۴-۳- جناس قلب
۴۰	..... ۶-۴-۳- جناس زاید
۴۰	..... ۷-۴-۳- جناس مکتف
۴۱	..... ۸-۴-۳- مذیل یا مطرف

- ٤١..... ٣-٤-٩- جناس مختلف الاول
- ٤٢..... ٣-٤-١٠- جناس مختلف الوسط (جناس لاحق)
- ٤٣..... ٣-٤-١١- جناس مختلف الآخر
- ٤٣..... ٣-٤-١٢- جناس لفظي
- ٤٣..... ٣-٤-١٣- جناس خطي (جناس مصحف)
- ٤٤..... ٣-٤-١٤- جناس اشتقاق (اقتضاب)
- ٤٥..... ٣-٥-٥- موسيقى بيروني وكناري
- ٤٥..... ٣-٥-١- رديف
- ٥٠..... ٣-٥-٢- قافيه
- ٥١..... ٣-٥-٢-١- قافية دروني
- ٥٢..... ٣-٥-٢-٢- ذوقافيتين
- ٥٣..... ٣-٥-٢-٣- اعنات يا لزوم مالايلزم
- ٥٤..... ٣-٥-٢-٤- تجنيس
- ٥٤..... ٣-٥-٢-٥- عيوب قافيه
- ٥٤..... ٣-٥-٢-٥-١- ايطا
- ٥٥..... ٣-٥-٢-٥-٢- شايگان
- ٥٦..... ٣-٥-٣- وزن
- ٦٧..... ٣-٥-٦- مسائل مربوط به تلفظ (سطح آوايي)
- ٦٧..... ٣-٥-١-٦- آ بيان حالت عاطفي
- ٦٧..... ٣-٥-١-١-٦- ندا
- ٦٨..... ٣-٥-١-٢- شادي
- ٦٨..... ٣-٥-١-٣- افسوس
- ٦٩..... ٣-٥-١-٤- شگفت
- ٦٩..... ٣-٥-١-٥- بيان تكثر

- ۷۰ ..... ۲-۶-۳- فرایندهای واجی
- ۷۰ ..... ۱-۲-۶-۳- تخفیف (سبک سازی)
- ۷۱ ..... ۱-۱-۲-۶-۳- تخفیف آغازین
- ۷۳ ..... ۲-۱-۲-۶-۳- تخفیف میانی
- ۷۵ ..... ۳-۱-۲-۶-۳- تخفیف پایانی (ترخیم)
- ۷۸ ..... ۲-۲-۶-۳- افزایش واجها و حروف در کلمه و سازه و گروه (اشباع)
- ۷۹ ..... ۷-۳- سطح لغوی
- ۷۹ ..... ۱-۷-۳- باستانگرایی
- ۸۰ ..... ۱-۱-۷-۳- اسم
- ۸۰ ..... ۲-۱-۷-۳- صفت
- ۸۱ ..... ۳-۱-۷-۳- شبه جمله
- ۸۱ ..... ۴-۱-۷-۳- قید
- ۸۳ ..... ۵-۱-۷-۳- مصدر / اسم مصدر
- ۸۳ ..... ۶-۱-۷-۳- صفت (بیانی / فاعلی / مفعولی)
- ۸۶ ..... ۲-۷-۳- کاربرد های کهن فعل
- ۸۶ ..... ۱-۲-۷-۳- آوردن پیش جزء «ب» در اول انواع ماضی
- ۸۸ ..... ۲-۲-۷-۳- مضارع التزامی بدون پیش جزء "ب"
- ۸۹ ..... ۳-۲-۷-۳- حذف پیشواژک "می" از آغاز مضارع اخباری
- ۹۰ ..... ۴-۲-۷-۳- فعل امر بدون پیش جزء "ب"
- ۹۴ ..... ۳-۷-۳- کاربرد افعال پیشوندی
- ۱۰۰ ..... ۴-۷-۳- "نه" در نقش قید منفی
- ۱۰۱ ..... ۵-۷-۳- وجه مصدری
- ۱۰۲ ..... ۶-۷-۳- اسم مصدر / حاصل مصدر
- ۱۰۳ ..... ۱-۶-۷-۳- صفت فاعلی +ی

- ۱۰۳..... ۳-۷-۶-۲- صفت مفعولی + ی
- ۱۰۳..... ۳-۷-۶-۳- صفت مفعولی + گی
- ۱۰۴..... ۳-۷-۶-۴- صفت بیانی مرکب + ی
- ۱۰۴..... ۳-۷-۶-۵- گروه وصفی فاعلی + ی
- ۱۰۵..... ۳-۷-۶-۶- گروه وصفی مفعولی + ی
- ۱۰۵..... ۳-۷-۶-۷- اسم + ی
- ۱۰۶..... ۳-۷-۶-۸- صفت بیانی + ی
- ۱۰۶..... ۳-۷-۶-۹- ترکیب عطفی + ی
- ۱۰۶..... ۳-۷-۷-۷- اسم مصدر / مصدر جعلی / مصدر کهن
- ۱۰۸..... ۳-۷-۸- صفت مرکب و گروه وصفی فاعلی - مفعولی
- ۱۰۸..... ۳-۷-۸-۱- صفت مرکب فاعلی
- ۱۰۸..... ۳-۷-۸-۲- صفت مرکب مفعولی
- ۱۱۰..... ۳-۷-۹- ترکیب وصفی مقلوب
- ۱۱۲..... ۳-۷-۱۰- جهش ضمیر
- ۱۱۳..... ۳-۷-۱۱- کاربرد واژگان و اصطلاحات عربی
- ۱۱۶..... ۳-۷-۱۲- انواع را (فکّ اضافه، مبدل فعل، حرف اضافه و...)
- ۱۱۸..... ۳-۷-۱۳- کاربرد الفاظ غیر شعری
- ۱۲۱..... ۳-۷-۱۴- کلمات مختوم به «اوی» و «ای»
- ۱۲۴..... ۳-۷-۱۵- تشدید «یا» پیش از «واو»
- ۱۲۴..... **فصل چهارم: بررسی سطح ادبی**
- ۱۲۷..... ۴-۱- معانی
- ۱۲۷..... ۴-۱-۱- فصاحت و بلاغت
- ۱۲۷..... ۴-۱-۲- عیوب فصاحت
- ۱۲۷..... ۴-۱-۲-۱- تنافر حروف و کراهت در سمع

- ۱۲۸ ..... ۴-۲-۱-۲- تنافر کلمات
- ۱۲۹ ..... ۴-۲-۱-۳- مخالفت با قیاس
- ۱۳۱ ..... ۴-۲-۱-۴- غرابت استعمال
- ۱۳۲ ..... ۴-۲-۱-۵- ضعف تألیف
- ۱۳۷ ..... ۴-۲-۱-۶- تعقید لفظی
- ۱۳۷ ..... ۴-۲-۱-۷- تعقید معنوی
- ۱۳۸ ..... ۴-۱-۳- معانی ثانوی جملات خبری
- ۱۳۸ ..... ۴-۱-۳-۱- اظهار تأثر و اندوه
- ۱۳۹ ..... ۴-۱-۳-۲- شکوه و گلایه
- ۱۳۹ ..... ۴-۱-۳-۳- بیان ترخم انگیزی (استرحام)
- ۱۴۰ ..... ۴-۱-۳-۴- ترساندن (تهدید)
- ۱۴۱ ..... ۴-۱-۳-۵- تحذیر
- ۱۴۱ ..... ۴-۱-۳-۶- تشویق کردن، مژده دادن
- ۱۴۱ ..... ۴-۱-۳-۷- شادی
- ۱۴۲ ..... ۴-۱-۳-۸- مفاخره
- ۱۴۲ ..... ۴-۱-۳-۹- تعجب
- ۱۴۳ ..... ۴-۱-۴- معانی ثانوی جملات پرسشی
- ۱۴۳ ..... ۴-۱-۴-۱- انکار
- ۱۴۳ ..... ۴-۱-۴-۲- تعجب
- ۱۴۴ ..... ۴-۱-۴-۳- تجاهل (نادان نمایی)
- ۱۴۴ ..... ۴-۱-۴-۴- توجیه و اطلاع رسانی
- ۱۴۵ ..... ۴-۱-۴-۵- نکوهش
- ۱۴۵ ..... ۴-۱-۴-۶- اندوه و دریغ
- ۱۴۵ ..... ۴-۱-۴-۷- عجز و ناتوانی